

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

DEVİD HERBERT LOURENSİN YARADICILIĞINDA QADIN OBRAZLARININ TİPOLOGİYASI

İxtisas: 5718.01 – Dünya ədəbiyyatı (ingilis ədəbiyyatı)

Elm sahəsi: Filologiya

İddiaçı: **Sevil Ələsgər qızı Məmmədova**

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı – 2021

Dissertasiya işi Bakı Dövlət Universitetinin Dünya ədəbiyyatı kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: filologiya elmləri doktoru, professor
Cəlil Qərib oğlu Nağriyev

Rəsmi opponentlər: filologiya elmləri doktoru, professor
Aynur Zakir qızı Sabitova

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Leyli Əliheydər qızı Əliyeva

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Əzizə Qurban qızı Məmmədova

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Azərbaycan Dillər Universiteti nəzdində fəaliyyət göstərən ED 2.12 Dissertasiya şurası.

Dissertasiya şurasının
sədri:

filologiya elmləri doktoru,
akademik
Kamal Mehdi oğlu Abdullayev

Dissertasiya şurasının
elmi katibi:

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,
dosent
İradə Nadir qızı Sərdarova

Elmi seminarın
sədri:

filologiya elmləri doktoru,
professor
Şahin Həmid oğlu Xəlilli

İŞİN ÜMUMİ SƏCIYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi. Qədim dövrlərdən etibarən dünya ədəbiyyatında qadına münasibət fərqli olmuşdur. Bir qisim yazıçı qadınlara yüksək hüquqların verilməsinə etiraz etsələr də, digər yazıçılar qadınların kişilərlə bərabər yüksək keyfiyyətlərə sahib olduğunu söyləmişlər. Bu ənənə son dövrlərə qədər dünya ədəbiyyatında davam etmiş və hal-hazırda da dünya ədəbiyyatında bu məsələyə münasibət öz aktuallığını saxlamaqdadır.

Müasir dövrdə cəmiyyətdə baş verən sosial hadisələr, getdikcə qəlizləşən ictimai münasibətlər qadına baxış məsələsində də özünü bütün çıpaqlığı ilə büruzə verir. Belə ki, qadının cəmiyyətdə yeri və statusu problemi fasiləsiz olaraq müxtəlif aspektlərdə bədii ədəbiyyat materialı kimi əks olunur.

XX əsr ingilis ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi D.H.Lourens yaradıcılığında bu məsələ orijinal şəkildə təqdim edilir. D.H.Lourens modernist ədəbiyyatın ilkin nümayəndəsi olduğu üçün onun yaradıcılığında insan psixologiyasının dərkinin fəlsəfi aspektləri ifadə olunduğu üçün qadına münasibəti yazıçı özünəməxsus ifadə etmişdir. Təbii ki, qadın psixologiyası çox mürəkkəb xarakterlidir. Xüsusilə də, ailə-məişət, ictimai-sosial münasibətlərdə fərdilik prinsipi daha qabarıq şəkildə özünü göstərir. Eyni zamanda mənəvi-əxlaqi məsələlərlə bağlı qadına münasibət xüsusi maraq kəsb edir.

Modernist yazıçılar isə, qadını öz hüquqları və azadlığı uğrunda mübarizə aparən şəxsiyyət kimi təsvir edirdilər. Amma modernist yazıçıların qadına münasibətinin fərqliliyinə baxmayaraq, bir çox yazıçı “keçmiş qadın” obrazlarına xas xüsusiyyətləri də əldən vermək istəmirdilər. Keçmiş ənənə hələ də çox güclü idi. “Keçmiş” qadın obrazı “yeni” qadın obrazı ilə birlikdə ədəbiyyatda mühüm ədəbi fiqur kimi qalırdı. Onlar cəmiyyətdə bu ani və sürətli dəyişikliyin necə baş verdiyini və bunun qadına və onun daşdığı statusa necə təsir göstərdiyini aydın şəkildə ifadə edirdi. Bu baxımdan mövzunun aktuallığını vacib edən məsələlər aşağıdakılardır:

–Keçmişin qadın obrazını dəyişdirdiyinə, ona yeni struktur elementləri qatdığına görə, D.H.Lourens XX əsr ingilis modernist ədəbiyyatında çox mühüm yer tutur.

–D.H.Lourensin yaradıcılığı cəmiyyətin həyatını, yaşam tərzini, ən ümdəsi isə bu yaşamın içində burulğan kimi qıvrılan konflikt və zidiyyətləri çox aydın göstərir. D.H.Lourens əsərlərində yaratdığı qadın obrazları vasitəsilə yaşadığı dövrün mənzərəsini açıq şəkildə, həm də bütün kəskin və az sözlə çox mətləb bəyan edən detallarıyla birgə ortaya qoyur.

Lourens yaradıcılığında müxtəlif ədəbi janrlardan uğurla bəhrələnmişdir. Onun qısa hekayələri yaradıcılığının mühüm hissəsini təşkil edir. “Xrizantema ətri”, “Canişinin qızı”, “Prussiyalı zabit” onun yaradıcılığının ilk illərinə aid əsərlərdir. “İki mavi quş”, “Adaları sevən insan” və “Əşyalar” adlı qısa hekayələri oxucuların böyük marağına səbəb olmuşdur.

Tarixə nəzər saldıqda, ilkin olaraq janr baxımından, deyək ki, nəsr əsərlərinə zərurəyin yaranması kontekstində belə bir təsnifləndirmə aparmaq mümkündür: XVIII əsrdə nəsr əsərlərinin geniş yayılması qadın obrazlarının da sayını artırdı. Romanlarda əks olunan qadınlar kişi yazıçılar tərəfindən təsvir olunurdu. Daniel Defo, Riçardson və Fildinq qadın yazıçıların ədəbiyyata gəlişini daha da asanlaşdırdı. Ç.Dikkensin əsərlərindəki qadın obrazlarına nəzər yetirsək onların keçmişlə vəhdətini görə bilərik. Tekkereyin “Şöhrətpərəstlik yarmarkası” əsəri qadın obrazlarının güclü xarakteri ilə diqqəti cəlb edir. Lakin Bronte bacılarının əsərlərindəki qadın obrazları güclü xarakteri ilə çox fərqlənir. Şarlotte Bronte “Ceyn Eyr” əsərində öz taleyini idarə edən qadın obrazları yaratmaqla digər yazıçılardan fərqlənə bildi. Bu əsərdən sonra digər yazıçılar da cəmiyyət içərisində olan qadının iqtisadi qüvvəsini önə çəkdiilər. Son yüz əlli ilə nəzər salsaq yazıçıların əsərlərində qadının cəmiyyətdə psixoloji və sosial rolu qabarıq şəkildə öz əksini tapır. Tomas Hardi, D.H.Lourens, E.M.Forster və Virciniya Vulf qadın məfhumunun ədəbiyyatda dərinlən qavranılmasını, cəmiyyətdəki əvəzedilməz rolunu önə çəkərək, dünya ədəbiyyatına böyük töhfələr vermişlər. Modernizm hərəkəti daxilində bu qadınların fəaliyyət məhsulu olan

bədii mətnlərinin dəyəri çox böyük olmaqla modernist ədəbiyyatın təşəkkül və inkişafında misilsiz rol oynadı.

Ümumiyyətlə, modernizm cərəyanının yaranması, təşəkkül tapması XX əsrin əvvəllərinə təsadüf edir. XX əsrin əvvəlləri tarixdə çaxnaşma, təzyiqin artması və ictimai həyəcan və bunun da əksər dövlətlərdə inqilaba gətirib çıxarması ilə yadda qaldı. XX əsrin əvvəlləri I Dünya müharibəsinin başlaması ilə tarixə düşdü. Bu əsr həm də yeni kəşflər, ideyaların təcəssümü və bir çox ənənəvi qadağalardan azad olma dövrü kimi də yaddaşlara həkk olunmuşdur. Bu yeni ideyalar hər bir sahədə yeni eranın – modernist erasının əsasını qoydu. Modernizm elmi, siyasi və iqtisadi inkişafa təkan verdi. Modernizm özünü daha çox musiqi, fəlsəfə, rəssamlıq, heykəltaraşlıq və əlbəttə, ədəbiyyatda büruzə verdi. Yazıçılar yaşadıkları dövrdə baş verən bu gərginliyə, artan narazılıqlara biganə qala bilmirdilər.

Yeni feminist hərəkatının nəticəsi olaraq modernist ədəbiyyatı qadını ailə və ya karyera seçimini müstəqil həyata keçirən, arzu və istəklərində sərbəst olan şəxsiyyət kimi təsvir edir. Ədəbiyyatdakı bu “yeni qadın” obrazları bütün insanların bərabər hüquqa malik olduqlarını əməllərində və sözlərində dəfələrlə vurğulayırlar. Lakin bəzi qadınlar fərqliliyi hiss etsələr də, onlar bunu mühüm amil hesab etməyərək hər bir insanın fərdi şəkildə cəmiyyətə töhfələr verə bildiklərini söyləyirlər.

D.H.Lourensin yaradıcılığı indiyə qədər Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında ayrıca bir monoqrafik və konseptual elmi-tədqiqat işinin obyektı olmamışdır. Bununla belə, Qərbi Avropa və Rusiya ədəbiyyatşünaslığında çıxan bir sıra nəşrlərdə Lourensdən bəhs edilmiş, müxtəlif vaxtlarda Lourensin həyatı və yaradıcılığının bəzi məqamlarına toxunan bir neçə icmal şəkilli məqalə çap olunmuşdur.

D.H.Lourens haqqında əsasən ingilis və amerikan ədəbi tənqidçiləri tədqiqatlar aparmış, onun ayrı-ayrı əsərlərinin dərinədən şərh etmişlər. Bu tədqiqatlar mətbuatda-ədəbi jurnallarda dərc olunmuşdur. T.S.Eliotun Lourensin əsərlərinə münasibəti fərqli şəkildə olmuşdur. Lourensin bir çox əsərləri müəyyən dövrdə

senzuraya məruz qalmışdır. Onun əsərləri çap olunarkən bəzi hissələrin çapına icazə verilməmişdir.

D.H.Lourens İngiltərənin bir sıra ədəbi jurnalları ilə əməkdaşlıq etmişdir. Onun mətbuatda çap olunan məqalələri də tədqiq olunmuşdur. Müasir dövrdə modernizm cərəyanı və onun nümayəndələri dünya ədəbiyyatının əsas cəlbədicisi hissəsinə çevrilmişdir.

A.Hakslı D.H.Lourensın ədəbi yaradıcılığına geniş nəzər salmış, bir çox məqamları üzə çıxarmışdır. O, dövrü mətbuatda Lourensın əsərləri, onun yaşadığı ədəbi mühit və s. haqqında geniş bəhs etmişdir.

D.H.Lourensın əsərlərini təhlil edərkən onun qadına olan münasibətində fərqlilik hiss olunur. Onun fikrincə qadın və kişi arasında olan natarazlıq hər ikisinin məhvinə gətirib çıxarır. Qadın sənayeləşmiş cəmiyyətdə getdikcə mühüm yer tutmağa başlayır, ailədə kişi ilə bərabər hüquqlara malik olmaq istəyir.

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Dissertasiya işində XX əsr ingilis ədəbiyyatında modernizm cərəyanının təşəkkül tapması və D.H.Lourensın əsərlərindəki qadın obrazları araşdırılmışdır. İngilis modernist ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi D.H.Lourensın əsərlərindəki qadın obrazlarının tipologiyası tədqiqatın obyektini təşkil edir.

D.H.Lourensın yaradıcılığında qadın obrazları, onların hər birinin ayrılıqda və müqayisəli təhlilinin aparılması araşdırmanın predmetinin əsasını təşkil edir. Lourensın həm qadın, həm də kişi obrazlarına münasibətinin oxşar və fərqli cəhətləri də tədqiqatda öz əksini tapır.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələr. Tədqiqat işində qarşıya qoyulan əsas məqsəd D.H.Lourensın yaradıcılığının əsas xüsusiyyətlərini, modernizm cərəyanının onun əsərlərinə təsiri, əsərlərindəki qadın obrazlarının səciyyəvi xüsusiyyətlərini aşkara çıxarmaqdır. Bu məqsədləri həyata keçirmək üçün aşağıdakı konkret vəzifələrin həyata keçirilməsi ön plana çəkilmişdir:

– XX əsr ingilis modernizm ədəbiyyatının əsas xüsusiyyətlərini aşkara çıxarmaq;

–Modernizm cərəyanının nümayəndələrinin yaradıcılığına nəzər yetirmək;

–D.H.Lourensin yaradıcılığında və əsərlərində qadın obrazlarının daha da dərindən tədqiq etmək;

–D.H.Lourensin əsərlərindəki qadın obrazlarının ingilis modernist yazıçıların əsərlərindəki qadın obrazları ilə fərqli və oxşar cəhətlərini aşkara çıxarmaq.

Tədqiqat metodları. Dissertasiyada tipoloji təhlilə xüsusi yer verilməsi, ingilis və dünya ədəbiyyatşünaslığında modernizmin xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi və tədqiq tarixinə nəzər yetirilməsi, elmi-nəzəri ədəbiyyatın müddəalarına əsaslanaraq ingilis ədəbiyyatında D.H.Lourensin modernizm cərəyanına məxsus olması baxımından onun əsərlərinin ədəbi-elmi təhlilinə, nəzəri təhlil və elmi ümumiləşdirilmələrə, mövzunun təhlil və tədqiqinə geniş yer ayrılması nəzərdə tutulmuşdur.

Müdafiyyə çıxarılan əsas müddəalar:

–İngilis ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi D.H.Lourens əsərlərindəki obrazlar vasitəsilə yaşadığı dövrün qadınlarının məişət qayğılarını, cəmiyyətdə tutduğu yeri, onların kişilərlə olan qeyri-bərabər münasibətlərini əks etdirir.

–D.H.Lourensin həyat, insanın daxili aləmi, bir varlıq olaraq mahiyyəti, qadının müasir dünya və s. barədə orijinal düşüncələri yazarın fərqli ədəbi-fəlsəfi konsepsiyasını, filosof, psixoloq olaraq dünyagörüşünü geniş şəkildə ortaya qoyur.

–Bir çox ədəbiyyatşünaslar D.H.Lourensi realist yazıçılar sırasına aid etsələr də, onun yaratdığı obrazlar yazıçı-filosof dünyagörüşünü daha aydın göstərir və əsərlərində toxunduğu qadın və kişi münasibətləri onun yüksək fəlsəfi qabiliyyətə malik olduğunu sübut edir.

–Yaradıcılığında insan psixologiyasının dərkinin fəlsəfi aspektləri ifadə olunan, modernist ədəbiyyatın ilkin nümayəndəsi D.H.Lourensin bədənə ruh arasında olan təmas fikirləri, onların bir-biri ilə vəhdəti məhz onun dərin fəlsəfi nəzəriyyələrindən qaynaqlanır.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Modernizm dünya ədəbiyyatında, o cümlədən, ingilis ədəbiyyatında – D.H.Lourensin ədəbi yaradıcılı-

ğında daha geniş yer tutduğuna görə onun əsərlərinin müasir ədəbi-estetik prinsiplər əsasında təhlili mövzunun əsas yeniliklərindən biri olacaqdır. Dissertasiyada ilk dəfə monoqrafik təhlil bazasında D.H.Lourensin həyatı və yaradıcılığı, o cümlədən onun əsərləri əsasında İngiltərənin siyasi, ictimai, milli, sosial və ədəbi mənzərəsi tədqiq edilərək, XX əsrin I yarısında modernizm ədəbiyyatının əsas xüsusiyyətləri ön plana çəkilir.

Tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti. Tədqiqat işində müqayisəli metodun əsas müddəalarından faydalanması, müasir ədəbiyyatşünaslıq elminin zəngin elmi qaynaqlarından yaradıcı surətdə istifadə edərək, onlara bir ehkam kimi yox, yeni, orijinal tərzdə yanaşılması və nəticədə D.H.Lourensin həyatı və yaradıcılığının düzgün və obyektiv dəyərləndirilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Dissertasiya Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında D.H.Lourensin yaradıcılığı haqqında ilk sistemli tədqiqat işi olduğundan onun elmi-nəzəri nəticələrindən modernist ingilis ədəbiyyatı ilə bağlı tədqiqatlarda, ali məktəblərdə dünya ədəbiyyatı fənninin tədrisində, habelə xüsusi kursların aparılmasında istifadə etmək olar.

Aprobasiyası və tətbiqi. Tədqiqatın mövzusu AMEA-nın Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyi Ədəbiyyatşünaslıq üzrə Problem Şurasının 11 iyun 2013-cü il tarixli 21 sayılı iclas protokolu ilə təsdiqlənmişdir.

Dissertasiya işinin mövzusu ilə əlaqədar aparılmış araşdırmaların əsas tezis və müddəaları elmi məcmuə, jurnal və toplularda çap olunmuş, iddiaçının Beynəlxalq və Respublika elmi konfranslarında məruzələri dinlənilmiş və tezisləri çapdan çıxmışdır.

Dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı. Dissertasiya BDU-nun Dünya ədəbiyyatı kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Dissertasiyanın struktur bölmələrinin ayrılıqda həcmi qeyd olunmaqla dissertasiyanın işarə ilə ümumi həcmi. Dissertasiya işi giriş, üç fəsil, nəticə və istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. Dissertasiyanın giriş hissəsi 7 səhifə olmaqla 13248 işarədən, I fəsil 30 səhifə olmaqla 58546 işarədən, II fəsil 58 səhifə olmaqla 113437 işarədən, III fəsil 32 səhifə olmaqla 63013 işarədən,

nəticə 7 səhifə olmaqla 12793 işarədən ibarətdir. Dissertasiyanın ümumi həcmi istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı istisna olmaqla, 261037 işarədir.

TƏDQIQAT İŞİNİN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiyanın “**Giriş**” hissəsində mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi əsaslandırılır, tədqiqatın obyektı və predmeti, məqsəd və vəzifələri müəyyənləşdirilir, tədqiqat metodları, müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar, tədqiqatın elmi yeniliyi, nəzəri və praktiki əhəmiyyəti, araşdırmanın aprobasiyası və quruluşu haqqında elmi məlumat diqqətə çatdırılır.

Tədqiqat işinin I fəslı “**İngilis modernizminin əsas meylləri**” adlanır və iki yarım fəslə bölünmüşdür. Birinci yarım fəsilə “*İngilis modernizminin yaranması və inkişaf mərhələləri*” haqqında elmi təhlil və şərhlər təqdim edilmişdir.

Modernizm ədəbi hərəkatı XX əsrin əvvəllərində Bodler, Mallarme, Valeri və s. kimi fransız simvolistlərinin manifestlərinin təsiri altında formalaşmışdır. Bu hərəkat müəyyən bir ədəbiyyatın, tənqid və estetik baxışların bünövrəsini qoymuş və həmin əsrin bir çox böyük yazıçı və tənqidçiləri onun ifadəçiləri olmurdu. Bir çox ədəbiyyatçı bu hərəkatın əsrin əvvəllərində Konrad və Yeyts ilə başladığı fikrini irəli sürürlər. Lakin başqa bir qrup ədəbiyyatçıların fikrinə görə isə, modernizm I Dünya müharibəsindən sonra meydana çıxmış və onun əsas estetik özəlliyi Ceyms Coysun “Ulis” romanı, T.S.Eliotun 1922-ci ildə nəşr olunmuş “İtirilmiş torpaq” poeması ilə özünü büruzə vermişdir. Bir çox ədəbi tənqidçilər belə hesab edir ki, bu hərəkat 1930-cu illərin ortalarında başa çatmışdır, bəziləri isə hərəkatın sonu kimi II Dünya müharibəsini göstərirlər.

Modernizmin parlaq nümayəndəsi Virciniya Vulfun fikrincə, bütün insan münasibətləri kökündən dəyişmişdir: ağa ilə nökrin, ər ilə arvadın, valideynlə övladın münasibətləri. İnsan münasibətləri ilə bərabər din, davranış, siyasət və ədəbiyyat da dəyişib. D.H.Lourens yazdığı məktubda hekayəsindəki qadın qəhrəmanın şəxsiyyətini izah edərkən, insan şəxsiyyətinə dair yeni və V.Vulfun dediklərinə oxşar bir baxış irəli sürür: “*Qadınların hisslərinə o qədər də fikir*

vermirəm. Çünki belə zənn edirəm ki, onların özü bu hissləri dərk edir. Yalnız onların qadın olduqlarına əhəmiyyət verirəm..."¹ Beləliklə, Lourens də T.S.Eliot kimi ədəbiyyatda insan şəxsiyyətinin antiromantik və antiexpressionist anlayışını irəli sürür. Eliot bu ifadələri söyləməklə mövzunun "şəxssizliyini" və ədəbiyyatın "qeyri-ekspressivliyini" nəzərdə tutur. Bu cür yaşmada ədəbiyyatda və təcrübədə əsas diqqət "insan" və "şəxsiyyət" kimi məhdud anlayışlara deyil, "forma"ya yönəlir.

XX əsrin əvvəllərində insan və həyat problemlərinə yeni istiqamətdən nəzər salan Qərb fəlsəfəsinin bədii ədəbiyyata ideya baxımından güclü təsiri ədəbi yaradıcılıqda yeni təfəkkür sistemi müəyyən etmiş oldu. O cümlədən, özünəməxsus fərqli düşüncə, yaradıcılıq metodu ilə səciyyələnən modernizm ədəbi cərəyanının da ideya mənbəyi kimi XX əsr Qərb fəlsəfi fikri çıxış etməkdə idi.

İdeoloji əsasını Z.Freydin, F. Nitsşenin, A.Berqsonun fəlsəfi fikirləri təşkil edən ingilis modernist ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələri C.Coys, T.S.Eliot, D.H.Lourens, O.Hakslı şəxsiyyət və həyat probleminə bəzən anlaşılan, bəzən isə dərk edilməyən duyğulara sahib insanın gerçək aləmlə qarşılıqlı münasibətləri müstəvisində nəzər salmışlar. Bu yazarlar əsərlərində özünü bəzən reallıq prinsiplərinə tabe etməyə çalışan, bəzən isə gerçəklikdən uzaqlaşan, dumanlı arzular, anlaşılmaz hisslər burulğanında tənhaləşən, mənən məhv olan insanların faciəsini təsvir etməklə insan və həyat, fərd və cəmiyyət, şəxsiyyət və mühit problemlərini həll etməyə çalışmışlar.

D.H.Lourens Qərb fəlsəfəsindən bəhs etdiyi bir sıra müddəaları öz müşahidələri, bir çox həyatı problemlərlə bağlı şəxsi mülahizələri ilə zənginləşdirərək original bir təfəkkür sistemi ilə çıxış etmiş oldu. Onun həyat, insanın daxili aləmi, bir varlıq olaraq mahiyyəti, qadının müasir dünya və s. barədə orijinal düşüncələri yazarın fərqli ədəbi-fəlsəfi konsepsiyasını, filosof və psixoloq olaraq dünyagörüşünü geniş şəkildə əks etdirməkdədir.

Məlum olduğu kimi, F.Nitsşenin həyat fəlsəfəsi bədii ədəbiyyatın ideya sferasında hərəkətverici düşüncə axını yaratdı.

---

¹ Ellis, David. D.H.Lawrence's Non-Fiction: Art, Thought and Genre. / D.Ellis, H.Mills.(eds.) – Cambridge University Press, – 1988. – p. 18

“Bütünlükdə, ideya əsasında “ədəbiqayıtma”, “fövqəlinsan”, “amirlik iradəsi” konsepsiyaları dayanan nitsşeçilik bədii ədəbiyyatın fəlsəfi əsasında aparıcı düşüncə qatlarından birinə çevrilə bildi”.²

D.H.Lourens yaradıcılığına Z.Freydin insan varlığı ilə bağlı elmi-fəlsəfi düşüncələrinin böyük təsiri olmuşdur. Z.Freydin izah etməyə çalışdığı psixanaliz özünüdərk üçün filosofun irəli sürdüyü metoddur. Bu dərkətmənin əldə olunması üçün Z.Freyd insan təbiətində fərdin özü tərəfindən dərk olunmayan psixi hadisələr haqqında təsəvvürlər yaratmağa çalışdı. Filosof insan psixikasının onun rəftarında hərəkətverici amil kimi çıxış edən mühüm bir qatını təşkil edən qeyri-şüuri vəziyyət haqqında təlimini irəli sürdü. Z.Freyd qeyri-şüurinin təsirləri altında qalmış insanın ətraf aləmlə, daha geniş anlamda isə dünya, hətta özü ilə münasibət və əlaqələrinin normal məcraya salınması üçün birinci növbədə qeyri-şüuri arzuların aradan qaldırılmasını vacib problemlərdən biri hesab edirdi. D.H.Lourens yaradıcılığında Z.Freydin daha çox “qeyri-şüuri ilə bağlı” həmin mülahizələrindən faydalanaraq insanın daxili dünyasının, psixikasının təfərrüatına qədər bədii əksinə nail ola bilmişdir.

“İngilis modernizminin əsas nümayəndələri və D.H.Lourens” adlı ikinci yarımfəsildə ingilis ədəbiyyatının görkəmli modernist yazıçıları tədqiq olunur.

Dünya ədəbiyyatı I və II Dünya müharibələri arasındakı böyük intibahı heç bir zaman yaşamayıb. Bu, sanki tarixin zərurəti idi. Bir tərəfdə dünyanı yenidən bölüşdürmək üçün insanlıq tarixinin ən böyük qətlamını törədən ideologiyalar və bu ideologiyaları təmsil edən siyasətçilər, digər tərəfdə isə, yeni humanist dəyərlərlə çıxış edən, ənənələri heçə sayan və ədəbi janrlarda inqilablar edən dahilər...

İki dünya müharibəsi arasında təməli atılan yeni ədəbiyyatın yaradıcılarının ortaya qoyduqları mənəvi-psixoloji inqilab o qədər böyükdü ki, bundan sonra kimsənin həmin dəyərlərin üzərinə nələri isə əlavə edə bilmələri belə imkansız kimi görünür. Dünya

---

² Leaves, F.R. Thought, Words and Creativity: Art and Thought in D.H.Lawrence. / F.R.Leaves. – London: Chatto Windus, – 1976. – p. 21

ədəbiyyatının inkar olunmaz bir çox dahilərinin yaradıcılığının yanında çox cılız görünür. XX əsrin birinci yarısında yaranan ədəbiyyat həqiqətən bir dünya möcüzəsinə bənzəyir və bu möcüzə dünyanın mənəvi dəyərlərini formalaşdırdı.

Modernist ədəbiyyatın özəlliyi və uğuru özünə qədər olan bütün ənənələri dağıtması və oxucunun maraqlarına görə deyil, yeni insan yaratmaq uğrunda vuruşması idi. *“Coys, Kafka və Folkner başda olmaqla modernistlərin yaradıcılığı bir təcrübə laboratoriyası idi və bu təcrübələrin hədəfi “yeni insan” yaratmaq idi. Onlar laboratoriyalarında özlərini Tanrı kimi hiss edirdilər. Həm də “Əzrayıl” kimi... Köhnə olan bütün ənənələri və hər şeyi öldürürdülər. Yaratdıqlarına əzab verir və bu əzabla insanlığı bir daha xilas etmək üçün cəhd edirdilər”*.³

Virciniya Vulf dünyaca məşhur ingilis yazıçısı və modernizm ədəbi cərəyanının qurucularından biridir. Modernizm cərəyanının yaradıcılarından biri kimi tanınan Virciniya Vulf ingilis ədəbiyyatında öz novatorluğu ilə seçilirdi. O, öz əsərlərində modernizm ədəbi priyomlarından sayılan “şüur axını”ndan geniş istifadə edirdi.

“Şüur axını” Ceyms Coysun, Uilyam Folknerin də çox geniş istifadə etdikləri üsullardan sayılırdı. Monoqlar vasitəsilə qəhrəmanın iç dünyası, daxili aləmi əks olunur, düşüncəsinə nüfuz edilir. Virciniya Vulf istər “Orlando”, “İllər” əsərlərində mənimsədiyi Viktorian əxlaqını, ailəsindən gəlmə və cəmiyyətdə mövcud olan patriarxal münasibətləri tənqid edirdi. Onun əsərlərində feminist baxış geniş şəkildə təzahür edirdi. Virciniya Vulf “Gecə və gündüz” romanında qadın haqlarından, sinfi fərqlər, eşq, mübarizə, azadlıq kimi mühüm məsələlərdən bəhs edir. Yazar günümüzün insan taleyini yumoristik, amma həssas dillə anlatmağa çalışır. “Missis Dellay” əsərində də Ceyms Coysun “Ulises” əsərində olduğu kimi bir qadının bir günlük həyatından bəhs edir. Bu əsər modernizm cərəyanının ən bariz nümunələrindən biri hesab olunur. Virciniya

---

³ Paterson, John. The Novel as Faith: The Gospel according to James, Hardy, Conrad, Joyce, Lawrence and Virginia Woolf. / J.Paterson. – Boston, – 1973. – p.143

Vulfun demək olar ki, bütün romanları müasir roman janrına ən bariz nümunə hesab oluna bilər.

Dissertasiyanın II fəslə **“D.H.Lourensin yaradıcılığı və ingilis modernizmi”** adlandırılmışdır. Üç bölmədən ibarət olan bu fəslin birinci yarımfəslə **“D.H.Lourensin həyatı və yaradıcılığı”** adlanır.

Lourensin yaradıcılığının əsas hissəsini təşkil edən və ona məşhurluq gətirən əsərləri **“Oğullar və sevgililər”**, **“Göyqurşağı”**, **“Sevən qadınlar”** və **“Xanım Çetlerləyin məşuqu”** romanlarıdır. Bu əsərlər vasitəsi ilə yazıçı sənaye mühitində insanların yaşama imkanlarını oxucuya təqdim edir. Bundan başqa Lourens həm də belə bir mühitdə insanlararası münasibətlərə də xüsusi yer verir. Bir çox ədəbiyyatşünaslar Lourensi realist yazıçılar sırasına aid etsələr də, onun yaratdığı obrazlar vasitəsi ilə onun dünyagörüşü daha aydın duyulur. Lourensin əsərlərində toxunduğu qadın və kişi münasibətləri onun yüksək fəlsəfi qabiliyyətindən irəli gəlir. Lourensin bədənle ruh arasında olan təmas fikirləri, onların bir-biri ilə vəhdəti öz kökünü Lourensin dərin fəlsəfi nəzəriyyələrindən alır.

Lourens geniş həcmli əsərləri ilə yanaşı həm də özünün qısa hekayələri ilə də məşhurdur. **“Kapitanın gəlinciyi”**, **“Tülkü”**, **“Parabüzən”**, **“Xrizantema ətri”**, **“Şahzadə”**, **“Qız və Qaraçı”**, **Türk edilmiş qadın** adlı kiçik hekayələrdir. **“Qız və Qaraçı”** Lourensin ölümündən sonra çap olunmuşdur. Onun çox yüksək qiymətləndirilən əsərləri sırasına **“Prussiyalı və zabıt”** adlı qısa hekayələr toplusu 1914-cü ildə çap olunmuşdur. Lourensin **“Türk edilmiş qadın”** və başqa hekayələr kolleksiyası 1924-cü ildə çap olunmuşdur.

Lourens ingilis ədəbiyyatında daha çox romanları ilə tanınsa da, o, 800 şeirin müəllifidir. O, ilk şeirini 1904-cü ildə yazır və onun ilk çap olunmuş şeiri **“Qocanın arzuları”**dır.

Lourens 1928-ci ildə romanlarını daha da təkmilləşdirmək üçün onların üzərində yenidən işləyir. Lourensin kifayət qədər maraq yaratmış şeirləri təbiətlə və təbiətin əsas hissəsi olan quşlar, heyvanlar və güllərdən bəhs edir. **“İlan”** onun hal-hazırda mövcud olan narahatlığından – insanın təbiətdən uzaqlaşmasından bəhs edir. Onun **“Bax! Biz çatmışıq”** adlı şeiri müharibə və müharibəsonrası yaranmış vəziyyətdən bəhs edir. Bu şeir onun yaradıcılığının ümumi

elementini təşkil edir. Lourens məhəbbətdən bəhs edən şeirləri ilə də tanınır. *“Ezra Paund ədəbi-tənqidi məqalələrində Lourensin şeirləri haqqında maraqlı fikirlər söyləmişdir”*.⁴ Baxmayaraq ki, Lourensin yaradıcılığında modernizm ənənələri əsas yer tutur, onun əsərləri digər modernist yazıçılardan biri olan Ezra Paunddan fərqlənir. Lourensin modernist əsərlərində hər bir söz diqqətlə yazılmaqla, ümumi mövzuyla ahəngdarlıq təşkil edir. Lourensin hər bir əsərində xüsusi canlılıq var. Lourens, həyatının son on ilini xaricdə yaşasa da, o, qəlbi ilə İngiltərəyə bağlı idi. 1930-cu ildə ölümündən on bir gün əvvəl çap olunmuş *“Gicitkən”* əsərində Lourens İngiltərənin mənəvi iqliminə qarşı olan sərt, bərişmaz fikirlər irəli sürür. Onun bur neçə şeiri vəfatından sonra *“Sonuncu şeirlər”* adı altında çap olunmuşdur. Bu şeirlər Lourensin ölüm haqqında yazdığı iki məşhur şeiridir⁵.

Lourensin ədəbi yaradıcılığa olan marağı ilə yanaşı rəssamlığa qarşı da tükənməz məhəbbəti var idi. Onun rəsm əsərləri 1929-cu ildə Londonda Verən Qalereyasında nümayiş etdirilmişdir. Bu qalereyaya az müddət ərzində 13000 insan baş çəkmişdir. Bir çox rəssamlar və ekspertlər bu rəsm əsərlərini yüksək qiymətləndirmişlər. Qven Con Lourensin rəsm əsərlərini *“real gözəllik və həyat mənzərəsi”* adlandırmışdır. Lakin bir neçə insanların şikayətini əsas gətirərək polis Lourensin sərgilənən iyirmi beş əsərindən on üçünü sərgidən götürmüşdür.

Lourensin Şərqi Avstraliyaya səfəri zamanı yazdığı *“Kenquru”* əsəri də onun yaradıcılığında mühüm yer tutur. Lourens *“Kolluqdakı oğlan”* və *“Kenquru”* əsərlərində Avstraliyanı fantastik, zərif və insan ayağı dəyməmiş gözəl məkan adlandırır. *“Kenquru”* əsərində başlıca mövzu Avstraliya təbiətidir. *“Kolluqdakı oğlan”* əsərində kolluq-güc, sirlə həyatın və azadlığın yaradıcısı kimi təsvir olunur. Lourensin Avstraliyanın landşaftının qeyri-adi tərzdə təsviri yüksək qiymətləndirilir, amma onun milli xüsusiyyət haqqında söylədikləri ciddi narazılıqla qarşılanmışdır. O, gördüyü və dərk etdiyi hər bir işə qarşı məntiqi və mənəvi letargiya mövqeyindən yanaşır. Lourens

---

⁴ Niven, Alastair. D.H.Lawrence: *“The Plumed Serpent”*. / A.Niven. – London: British Council, – 1976. – p.90

⁵ Niven, Alastair. D.H.Lawrence: *The Novels*. / A.Niven. – Cambridge University Press, – 1976. – p.121

“Kenquru” əsərini altı həftə içində yazmışdır. O, Meksikada olarkən bu əsəri yenidən nəzərdən keçirib üzərində işləsə də, əsər avtobioqrafik çərçivədən kənara çıxmamışdır. Lourensin bu əsəri Avstraliyada yaşadığı hər bir günün mənzərəsini, onda yaratdığı təəssüratları özündə əks etdirir. Əsərin yorulmaz qəhrəmanı Riçard Somers, Lourensin xarici görünüşü dəyişdirilmiş simasıdır. Harriet Lourensin həyat yoldaşı Freyda Viklini özündə təəcəssüm etdirir. Əsərdəki bir çox hadisələr Lourensin Avstraliyada yaşadığı müddətdə baş vermişdir. Əsərin qeyri-müəyyən mənzərəsi Sommersin daxili aləmi ilə ifadə olunur ki, bu da ən müxtəlif qəliz vəziyyətlərdə insan xarakterinin proqnozlaşdırılmayan gizlinlərini ortaya qoyur. Onun siyasətə marağı, Avropa xatirələri, evliliklə bağlı fikirləri, demokratiya, faşizm və sosializmə münasibəti təxəyyülünün bədii şəkildə ifadəsidir. Lourens əsərdəki Sommers obrazı vasitəsi ilə siyasi partiyalar haqqında maraqlı fikir irəli sürmüş, onların cəmiyyətə necə xidmət etdiyini qeyri-adi tərzdə ifadə etmişdir. Lourens dinə olan baxışlarını da oxucuya çatdıraraq, müəyyən aktlarla bu fikir və ideyaların dövr və zamanla bağlı nöqtələrini daha qabarıq şəkildə ifadə edə bilmişdir. Vitmanın sevgi haqqında dediyi fikirlərə cavab vermişdir. Bu situasiyada insanların sevgi kimi hislərlə bağlı ürəklərinə hakim kəsilən təəvvürlər kökündən dəyişir və ortaya çox maraqlı mənzərələr çıxır.

II fəslin ikinci yarımfəslə **“D.H.Lourensin yaradıcılığında qadın-kişi münasibətləri”** adlanan hissəsində Lourensin əsərləri tədqiqata cəlb edilir.

Lourensin fikrincə, qadınsız kişi özünü ilhamsız və laməkan hiss edir və o, həyatda mərkəzi nöqtədə dayana bilmir. Qadınla yaxın münasibətdə olmayan kişi hər zaman özünü tam varlıq kimi qəbul etmir və qadınsız öz bacarıq və qabiliyyətini bürüzə verə bilmir. O, eynicinslilərin hər zaman daxilində qadın ruhunu bəslədiyini-geyim tərzini, bəzək və s. işlərdə ənənəvi olaraq onlara bənzədiyini ifadə edir. Bu xüsusiyyətlər həyatın tələbləridir, sanki bu xüsusiyyətləri görmədən, onlara yiyələnmədən həyatdan zövq almaq olmur. Kişilər adətən məqsədlərinə çatmağa cəhd edən və gələcəyə bağlı olan varlıqlardır. Onlar bu məfhumlarla həyatlarını davam edirlər. Onlar həyatın bu məfhumlarını yüksək dəyərləndirirlər. Kişilər sanki, öz

ətrafındakıları rəng, ahəng, zövq və s. məfhumlara qarşı həssas olmurlar. Onların diqqətini bunlar cəlb etmir. Onlar əməli mövcudluqdan üstün tuturlar. *“Kişilər əməllərə diqqət verdikləri üçün mövcud olanları sanki ötürürlər. Eynicinsli kişi həyatı canlı tutan mənəvi zövqlərlə həyatı özləri təmin edirlər. Onlar öz daxilində qadın yaradırlar”*.⁶

Lourens tipik kişi haqqında belə bir fikri ifadə edir: *“Kişini yer üzündə tək-tənha yəni qadinsız qoysaq, o tərک edilmiş gəmiyə bənzəyəcək. Lakin qadınla bərabər olan kişi özünü arxalanacaq divara malik olduğunu hiss edəcək, hətta bu qadın səfeh olsa belə”*.⁷ Bəs qadın? Onun xəyalları, hissləri sanki kişilərin simalarında təcəssüm etməli olduğunu bildirir, onların hərəkətsizliyinə-sükutuna ani titrəyiş qatmasını, tamlıq və gözəlliyi ilhama çevirməyi, həyatı boyu mənəvi rahatlıq gətirməyi xəyal edirlər. Onların hissləri kişini titrətməlidir. Kişi icraçıdır, aktivdir və bu halda qadının hər hansı bir iş görməsinə ehtiyac yoxdur. Qadın olmaqla, o kişinin dünyasının mərkəzi hissəsinə çevrilir və aparıcı qüvvə kimi özünü ifadə edir. Lourensin bu fikrinin qaranlıq tərəfi qadınların malik olmaq istəyidir. Qadınlar tək-cə kişilərin həyatına sahib olmaq deyil, həm də onların ilham mənbəyinə çevrilmək istəyirlər.

Bir çox müasir feminist güc məfhumunu kişidə yuva quran güc kimi qəbul edirlər. Lourens xüsusi şəkildə vurğulayır ki, kişi gücünü daxilə yaratmaq və onu yetişdirmək missiyası qadına kişidən önə keçməyə şərait yaratmır. Onun fikrincə, bu hal qadınlarda daxili təlatüm yaradır və bu təlatüm onlarda sanki yarışda qalib gəlmək hissini ortaya qoyur. Amma qadınlar öz hisslərini duymalı və həyatdan, ətraf aləmdən zövq almalıdırlar. Qadın feministlər arasında iki kobud fərqi müəyyənləşdirmək olar. Bu, ən tanış və hamı tərəfindən asan duyulan tiptir. Bu tip bəzən “küçədə feminizmi” adlanır. Bu tiplə tanınan qadınlar daha çox işgüzar sferaya aid fərdlərdir, onlara televiziya, filmlərdə, jurnallarda tez-tez rast gəlmək olar. Bu feminist tipləri daha çox kişilər kimi danışmağı,

---

⁶ Burns, Aidan. Nature and Culture in D.H.Lawrence. / A.Burns. – London: Macmillan, – 1980. – p.36

⁷ Aldington, Richard. D.H.Lawrence: A Complete List of His Works, With a Critical Appreciation. / R.Aldington. – London: Heinemann, – 1935. – p.51

yeriməyi, geyinməyi, idmanla məşğul olmağı sevən və fikirlərini çəkinmədən ifadə edən qadınlardır. Bir çox yazıçı bu tip qadınları ironiya ilə kişi “kök”ü adlandırırlar. Bu tip həm də azadlığa “qovuşmuş” və heç nədən, heç kimdən asılı olmayan insanı da ifadə edir. Bu tip qadınlar “özünəgüvən” hissəyə əsaslanaraq, özlərini güclü, hər bir işin öhdəsindən gələn fərd kimi nümayiş etdirirlər. Xüsusilə, dünya müharibələri arasındakı dövrdə belə feminist qadınlar daha da inkişaf edərək qabaqcıl insanlar sırasında keçmişlər. Sənayenin inkişafı qadınların cəmiyyətdə tutduğu mövqeni daha da önə çəkmişdir. Başqa tip feministlər daha çox təhsilli qadınlardır, lakin onlar digərlərindən fərqli fikirlərə malikdirlər. Onlar qadınların ayrı tərzləri, hissləri və həyat yollarının olduğunu bildirirlər. Bu qadınlar etik düşüncə tərzinin kişilərdən ayırır və onların məhz qadınlara mənsub olduğunu söyləyirlər. Lourens bu tip feminizmi qəbul etmək istəmir.

Lourensin digər qadın obrazlarına nəzər yetirsək görərik ki, o, qadının daxili aləmini, onun təbiətlə harmoniyasını təsvir edərkən onların azadlıq hissini çox önə çəkmir. Lourensin fikrincə müasir qadınlarda baş verən problemin əsas səbəbi onların həddsiz dərəcədə azad olmaq niyyətləridir. “Azad olmaq arzusu” xoş səslənsə də, Lourens bunu əsərlərində mənfi cəhət kimi vurğuladığını da hiss edirik. Bu “mənfi” cəhət idarə etmək, hökmranlıq mənəsidir və bu arzu məhvedicidir, idarə etmək qabiliyyətində deyil. Lourensin müasir dövrün çatışmayan, mənfi xüsusiyyətlərini təsvir edərkən inanır ki, mədəni sferada baş verən kütləvi neqativ amillər bir çox fəsadlar törədir. Xristianlıq bunların əsas köklərini təşkil edir, lakin müasir elm onun düşməni kimi öndə irəliləyir. Qadının azad olmaq arzusu onun daxilində olan qaranlıq sızır və kişi qadını bu qaranlığa doğru çəkir. Ağıldan bir alət kimi istifadə etmək onu azad olmağa doğru aparır. Lourens müasir qadının keçmişdən qalan bəzi xüsusiyyətlərlə sıx bağlandığını və cansız, mücərrəd formada təzahür etdiyini bildirir. Qərribə məxluqa çevrilən qadın bu sıxıntıdan qurtarıb daxili aləmi ilə baş-başa qala bilmir. Lourens müasir qadının sivilisasiyanın başlanğıcından indiyə qədər olan dövrlə müqayisə edərək bildirir ki, o azad deyil, çünki onun hissləri azadlığa

qovuşmayıb. O, bir çox insanların söylədiyi kimi qadının azad olması ilə razılaşmır. Qadın daxili aləmi ilə təkbətək deyil.

Tədqiqat işinin II fəslinin üçüncü yarımfəslə **“D.H.Lourens və qadın mövzusunda modernist yanaşma”** adlanır.

Modernizm cərəyanının yaranması, təşəkkül tapması XX əsrin əvvəllərinə təsadüf edir. XX əsrin əvvəlləri tarixdə çaxnaşma, təzyiqin artması və ictimai həyəcan, inqilablardan baş verməsi və bunun da əksər dövlətlərdə inqilaba gətirib çıxarması ilə yadda qaldı. XX əsrin əvvəlləri I Dünya müharibəsinin başlaması ilə tarixə düşdü. Bu əsr həm də yeni kəşflər, ideyaların təcəssümü və bir çox ənənəvi qadağalardan azad olma dövrü kimi də yaddaşlara həkk olunmuşdur. Bu yeni ideyalar hər bir sahədə yeni eranın – modernist erasının əsasını qoydu. Modernizm elmi, siyasi və iqtisadi inkişafa təkan verdi. Modernizm özünü daha çox musiqi, fəlsəfə, rəssamlıq, heykəltararlıq və əlbəttə? ədəbiyyatda büruzə verdi. Yazıçılar yaşadıkları dövrdə baş verən bu gərginliyə, artan narazılıqlara biganə qala bilmirdilər. Yeni ədəbi janr modernist hərəkatı öz inkişafına qədəm qoydu.

Modernizm cərəyanının əhatə dairəsi geniş idi. Bu cərəyan siniflərarası münasibət, mövcud olduğu dövrdə cinsi fərqlilik və bir çox başqa mövzulara geniş yer verirdi. Bu cərəyan həm də insanların əksəriyyətinin hiss etdiyi sıxıntı, inamsızlıq və köməksizlik vəziyyətini bədii dillə bəyan edirdi. 1910-cu ildə Virciniya Vulfun da söylədiyi kimi modernizm dəyişmək istəyən, əvvəlki halından çıxıb yeni biçimdə görünmək arzusuyla alışıb-yanan bəşəriyyəti özündə əks etdirirdi. Gender məsələsi, kişi və qadın bərabərliyi hər zaman cəmiyyətdə, həmçinin ədəbiyyatda mövcud olan əsas məsələlərdən biri idi⁸. Beləliklə, gender məsələsi modernist hərəkatının əsas mövzusunda çevrildi. Qadınlar qədim dövrlərdən başlayaraq kişilərin hökmranlığı etdiyi cəmiyyətdə hörmətsizliklə qarşılaşmışlar. Qadınlar hər zaman kişilərin həyatını tamamlayan bir vasitə kimi dərk olunmuş və qəbul edilmişdir. Onlar ədəbiyyatda zəif, dərrəkəsiz və ev işlərini yerinə yetirən varlıqlar kimi təsvir olunurdular. Əksər

---

⁸ May, Keith M. Nietzsche and Modern Literature: Themes in Yeats, Rilke, Mann and Lawrence. / Keith M. May. – London: Macmillan, – 1988. – p.112

yazıçılar qadınları hər zaman kişilərə tabe olan cəmiyyətin üzvü kimi qəbul edirdilər.

Əsrlər boyu qadınlar kişilər tərəfindən hökmlə idarə olunurdular. Dünya sanki kişilərə məxsus olan və idarə olunan bir yer idi. Bəzən kişi filosoflar və ictimai nəzəriyyəçilər qadını səliqəsiz, barbar və xaos yaradan varlıqlar kimi qəbul edirdilər. Ceyms Breuç Keybelə görə qadınlar rahatlıq mənbəyi kimi dərk olunurdular. Onlar ev işləri görəni, kişi və uşaqlar arasında ailə bağı olan varlıqlar hesab olunurdular. Hegel qadınları “cəmiyyətin əbədi istehzası” adlandırır.

Qədim dövrlər ədəbiyyatına nəzər salsaq, kişi yazıçıların hökmlərini etdiyi zamanlarda yazılan ən müxtəlif bədii əsərlərdə qadın obrazının bir tərəfli əksini görürük. Buna baxmayaraq, şifahi xalq ədəbiyyatına qadın obrazlarının töhfəsi danılmazdır. Xalq nəğmələrində və nağıllarda olan qadın məfhumu yazı mədəniyyətinin yaranmasına, onun formalaşmasına təsir göstərmişdir. Qərb ədəbiyyatı yəhudi və xristian dinlərinin qadınlar barəsində olan təhrif olunmuş fikirlərin təsirinə ciddi şəkildə məruz qalmışdır. Yəhudi cəmiyyətində hər zaman ana siması yüksək səviyyədə hörmətlə qəbul olunur. Qədim Əhdi-Cədid nəğmələri mənfi qadın simaları ilə yanaşı güclü qadın simalarını da özündə ehtiva edir.

Xristian kilsəsinin qadına qərəzli münasibətinin səbəbi Bibliyadan qaynaqlanır. Adam və Yevanın Cənnətdən qovulmasına səbəb Yeva göstərilir. Bibliya bəşəriyyətin süqutuna səbəb olan itaətsizliyin kökünü qadınla əlaqələndirir. Orta əsrlərə aid stereotiplər heç də bütün təsadüflərdə tamamilə üst-üstə düşür. Qadınlar bir tərəfdən müqəddəs varlıq kimi təsvir olunur, digər tərəfdən isə, yoldançıxarıcı qüvvə kimi göstərilirdi.

Cefri Çoserin erkən əsərlərində qadın obrazları diqqət cəlb edəcək dərəcədə göstərilərsə də, onun yaradıcılığının şah əsəri sayılan “Kenterberi hekayələri”ndə üç qadın obrazı təqdim olunur. Qadınların həmin dövrdə azadlıq və status ala biləcəyi yeganə yerlər kilsə və ticarət idi. Bastın arvadı adlı obraz toxuculuqla məşğul olaraq özünü maddi cəhətdən təmin edir. Lakin Çoser bu qadının bir neçə dəfə evlənməklə varlandığını əsərdə əks etdirmişdir.

XVI əsrin sonlarında dram janrlarının təşəkkül tapması qadın rollarının səhnədə əksinə imkan verdi. Qadın rollarını daha çox gənc oğlanlar səhnədə oynayırdılar. Bunun əsas səbəbi əsərlərdə qadınların sayının və rolunun məhdud olması ilə bağlı idi. Uilyam Şekspirin “Romeo və Culyetta” əsərindəki Romeo Culyetta ilə müqayisədə nəzərə çarpacaq dərəcədə çox rol oynayır. Lakin Şekspirin sonrakı əsərlərində qadınların rolunu daha çox görmək mümkündür. Qeyri-müəyyən müxtəliflik qadın obrazlarını ümumiləşdirməyə imkan vermir. Ledi Maqbet, Kleopatra və Dezdimona obrazlarına ümumi xarakter vermək çətindir.

XVII əsrdə qadın obrazlarının sayı kifayət qədər artsa da, ümumi stereotiplər hələ də hökmranlıq edirdi. Qadın obrazları təvəzökarlığını qoruyub saxlayırdı. Con Miltonun “İtirilmiş Cənnət” əsəri qadına qərəzli münasibət göstərən əsər kimi qəbul olunsada, əsərin məna dərinliklərində qadınla bağlı mürəkkəb məqamlar üzə çıxır. Bu əsərdəki əsas qadın obrazı Yevadır. Milton mütərəqqi tənqidlərə malik yazıçı kimi qəbul olunur. O, boşanma haqqında pamfletlərində bundan bəhs etmişdir. Onun əsərlərindəki yenilikçi fikirləri ona yaşadığı dövrün yazıçılarından fərqlənməyə imkan verir. Miltonun Yeva obrazının təsviri müəllifin xristian dəyərlərinə mühüm əhəmiyyət verdiyini göstərir.

Modernist yazıçılar qadını öz hüquqları və azadlığı uğrunda mübarizə aparan şəxsiyyət kimi təsvir edirdilər. Amma modernist yazıçıların qadına münasibətinin fərqliliyinə baxmayaraq, bir çox yazıçı “keçmiş qadın” obrazlarına xas xüsusiyyətləri də əldən vermək istəmirdi. Keçmiş ənənə hələ də çox güclü idi. “Keçmiş” qadın obrazı “yeni” qadın obrazı ilə birlikdə ədəbiyyatda mühüm ədəbi fiqur kimi qalırdı. Onların bu əsərlərində modernizm cərəyanının təsiri açıq hiss olunur. Onlar cəmiyyətdə bu anı və sürətli dəyişikliyin necə baş verdiyini və bunun qadına və onun daşdığı statusa necə təsir göstərdiyini aydın şəkildə ifadə edirdilər.

D.H.Lourens XX əsrin əvvəllərində həm ingilis ədəbiyyatında, həm də, dünya ədəbiyyatında mühüm bir simaya çevrilmişdir. O, modernist yazıçılar içərisində ən öndə olan simadır. XX əsrin I yarısı ingilis ədəbiyyatında Lourensin yaradıcılığının ən məhsuldar dövrü hesab olunur. Lakin onun bir çox əsərinin çapı qadağan olunmuş və

onun bir çox rəsm əsərlərinin nümayişinə polis tərəfindən qadağa qoyulmuşdur.

*“XX əsr Modernist yazıçılardan Lourensin əsərlərində feminizm ruhu çox açıq şəkildə hiss olunur. Onun əsərlərindəki qadın obrazları güclü və azaddır. Bu gənc və müstəqil qadın obrazları onun əsərlərinin mərkəzi hissəsini təşkil edir”.*⁹

“Xanım Çetterleyin məşuqu” əsərində Konstans, yəni Xanım Çetterley əsas qadın obrazıdır. Xanım Çetterley hələ erkən yaşlarından Avropaya səyahət edir və müstəqil həyat sürməyə başlayır. Onun ilk sevgi münasibətləri 18 yaşından başlayır. Konstans Klifford Çetterleylə evləndikdən sonra onun xarakterində dəyişikliklər baş verir. Həyat onun üçün maraqsızlaşır. Evdə hər şey cansız, köhnə və mənasız görünür. O, ümitsizliyə düşər olur.

D.H.Lourensin “Ağ tovuzquşu” əsərindəki qadın obrazları Letti və bacısı mədəni, savadlı və incəsənətə qarşı çox həssasdırlar. Onlar talelərindən narazıdırlar və bu narazılıq əsərin sonunda sevgi münasibətlərinə zərər vurur.

D.H.Lourensin dördüncü böyük marağa səbəb olan əsəri “Göyqurşağı” İngiltərənin şimalında yaşayan iki bacı haqqındadır. Əsərdəki Ursula obrazı Lourensin Nottinqamdakı müəllimi Lui Barrousun xarakterini özündə əks etdirir. O, Lourensin aşıq olduğu ilk qadın idi. *“Bu əsərdə Ursula həyatı dərinədən dərk edən və həyatda öz yerini tapmaq istəyən qadın obrazıdır. O, erkən yaşlarından həyatın məsuliyyətini anlayır. Ursula hər bir işə qarşı çox diqqətlə yanaşır”.*¹⁰

D.H.Lourensin əsərlərini təhlil edərkən onun qadına olan münasibətində fərqlilik hiss olunur. Onun fikrincə, qadın və kişi arasında olan natarazlıq hər ikisinin məhvinə gətirib çıxarır. Qadın sənayeləşmiş cəmiyyətdə getdikcə mühüm yer tutmağa başlayır, ailədə kişi ilə bərabər hüquqlara malik olmaq istəyir.

---

⁹ Renewing the Normative D.H.Lawrence: A Personal Progress. / – Columbia: University of Missouri Press, – 1992. – p.127

¹⁰ Lockwood, M.J. A Study of the Poems of D.H.Lawrence: Thinking in Poetry. / M.J.Lockwood. – London: Macmillan; New York: St.Martin’s Press, – 1987. – p.51

Dissertasiya işinin III fəslı “**D.H.Lourensın yaradıcılığında xarakter-qəhrəman problemi**” adlanır. Bu fəsil üç yarımfəslə bölünür. “**D.H.Lourensın əsərlərində qadın obrazları**” adlı birinci yarımfəsilə Lourensın əsərlərindəki qadın obrazları tədqiqatın əsasını təşkil edir.

XX əsr məşhur ingilis modernist yazıçılardan biri olan D.H.Lourens əsərləri ilə ingilis ədəbiyyatında mühüm yerlərdən birini tutur. Onun əsərləri fərqli süjet xətti və obrazları ilə oxucunu özünə cəlb edir. Lourens yaşadığı dövrdə mövcud şəraiti, sənaye inqilablarını, onların insan həyatına göstərdiyi mənfi və müsbət təsirləri əsərlərində oxuculara özünəməxsus ustalıqla göstərmişdir. Lourensın əsərlərinin əsas spesifikasi bu əsərlərdə qadın obrazlarının fərqliliyidir. Onun əsərlərindəki qadın obrazları sənaye inqilabının təsiri altında cəmiyyətdəki əvvəlki mövqeyini getdikcə itirən, yəni “evdar qadın” simasından “işgüzar qadın” simasına keçən obrazlardır. Lourensın əsərlərini oxuyarkən onun qadın və kişi münasibətlərinin dəyişilməsinə can atdığını, həyatı fərqli şəkildə dərk edilmə cəhdlərini duyuruq.

Lourensın metafizikasının əsasını xüsusi bir ideya təşkil edir. Onun fikrincə kainat fəal mübarizədə olan iki əks ünsürdən ibarətdir. Kainat bu iki ünsürün bərabər birliyinin nəticəsində mövcudluğunu davam etdirir. Lourens qadın-kişi münasibətlərinin yeni formasının yaranmasına cəhd edir, onları kainatın mühüm bir hissəsi hesab edir. “*Lourensın əsərlərinin “dünya”sını təşkil edən qadın və kişi münasibətləri arasında tarazlığın mövcud olması nəzərə çarpır. Bu iki varlıq arasında olan mübarizə özü həyatın mühüm bir hissəsidir*”.¹¹

Lourens əsərlərində bu iki əks cins arasında olan tarazlı münasibətləri göstərməyə çalışarkən oxucu onun qadına daha çox nəzər yetirdiyini duyur. Əsərlərdə qadın obrazları daha çox nəzərə çarpır. “Xrizantema ətri” adlı kiçik hekayədə Cənab Beyts əsərin əvvəllərində xatırlansa da, əsərin sonunda üzə çıxır. Lourensın qadın obrazlarını daha qabarıq göstərməsi onun kişi obrazlarına etinasızlıq göstərmədiyini əks etdirir. O, qadının cəmiyyətdə mövcudluğunun

---

¹¹ Alldritt, Keith. The Visual Imagination of D.H.Lawrence. / K.Alldritt. – London: Edward Arnold, – 1971. – p.13

kişidən çox asılı olduğunu göstərir. Biz əsərlərin sonunda kişi obrazlarının öz ənənəvi avtoritar rolunun bərpa olunduğunu görürük. Buna biz xüsusilə Lourensin kiçik həcmli əsərlərində rast gəlirik.

Bu qadın obrazlarının ümumi xüsusiyyəti onların utancaq xarakterə malik olmalarıdır. Bu xüsusiyyəti Lourens aşağıdakı fikiri ilə önə çəkir. Kinqslı Üidmerə görə isə qadınlarının məhvinin səbəbi onların utancaq xarakterə malik olmalarıdır. *“Qadın utancaq olarsa, onun ruhu qum kisəsinə bənzəyər”*.¹²

Graham Hof Lourensin hekayəni tənzimləməsini qəbul etmir. Onun fikrincə qadın və kişi münasibətləri, xarakreləri haqqında kifayət qədər ziddiyyətlər var. O, məğlub qadınların məğlubiyyət səbəblərini oxucu tərəfindən tam anlaşılmadığı irəli sürülür. Lourens orta sinfə məxsus zəngin qadınla nisbətən kasıb kişinin münasibətlərini canlandırır. Bu ziddiyyətli məqamlar əsərin anlaşılmasında çətinlik törədir. Əksər əsərlərin əvvəlində qadının həyatda monoton rolu nəzərə çarpır.

“Tərk edən qadın” əsərində Lourens tez-tez zamansız, sehrli və əlçatmaz sözlərini işlədir. Bu ifadələr əsərdə əsas qadın obrazının yaşadığı monoton həyatında çatışmayan əsas məfhumlardır. Qadın obrazlarının daxili aləminə nəzər yetirdikdə onların bəsit kişi arzulamadığını görürük. Onlar sevinc bəxş edən və həyat dolu insan arzulaırlar. Lakin qadın obrazlarının öz talelərini idarə edə bilməməsi, kişilər tərəfindən məğlub olmaları onların bəzi halda özlərinə qarşı sui-qəsdlə də nəticələnir. Bu halı “Heç kimsə” adlı əsərində əsas qadın obrazı olan Etelin simasında göstərə bilirik. Burada Etel kişi intiqamının obyektı kimi qəbul edilir. Onun müstəqilliyi, narazılığı və gücü qəbul edilməzdir. Buna görə də Etel əsərin mövzusu deyil, sanki obyektir. Etelin xarakterik xüsusiyyətləri “Şahzadə”də Dolinin xüsusiyyətləri ilə üst-üstə düşür və bu onun uğurlu süjet xəttini korlayır. Doli fantaziya dünyasında yaşayır və bu sanki onu oxucudan uzaqlaşdırır, sonrakı hissələrdə isə Dolinin daxili aləmi rahatlıqla duyulur. Dolinin xarakteri təsvir olunarkən o, kristala bənzədilir, kristal bizə sevimli bir şeyi xatırladır. Lakin

---

¹² Black, Michael. D.H.Lawrence: The Early Philosophical Works: A Commentary. / M.Black. – London: Macmillan, – 1991. – p.59

insanlıqdan uzaqdır. Lourens sanki oxucuya onun emosiyalarının zəif olduğunu çatdırmaq istəyir.

Üçüncü fəslin ikinci yarımfəsli **“D.H.Lourensin “Ledi Çetterleyin Məşuqu” romanında qadın”** adlanır. “Ledi Çetterleyin məşuqu” romanı Lourensin yaradıcılığının zirvəsi sayılır. Bu əsər bir çox insanlar tərəfindən ziddiyyətli münasibətlə qarşılanırsa da, ingilis ədəbiyyatına mühüm yeniliklər gətirmişdir. “Ledi Çetterleyin məşuqu” romanı Lourensin vəfatından sonra tam şəkildə, ixtisarlar edilmədən bir çox nəşriyyat evləri tərəfindən çap olunmuşdur. Bu əsər dəfələrlə senzura ilə üzləşmişdir. Bu əsərin senzura ilə üzləşməsinə səbəb burada bir neçə əxlaqa zidd sözlərin işlədilməsi idi.

“Ledi Çetterleyin məşuqu” əsəri ilk dəfə 1928-ci ildə İtaliyanın Florensiya şəhərində çap olunmuşdur. Bu əsər 1960-cı ilə qədər Birləşmiş Ştatlarda çap olunmamışdır. “Ledi Çetterleyin məşuqu” romanı fəhlə sinfinə mənsub kişi ilə üst təbəqəyə məxsus qadın arasında olan yaxın münasibətlərə və bir çox ədəbsiz sözlərin işlədilməsinə görə insanlar arasında müsbət qarşılanmamışdır. Əsər öz ideya mənbəyini Lourensin qəmgin ailə həyatından götürür. *“Əsərdə baş verən hadisələrin əsas yeri Lourensin doğulduğu və uşaqlıq illərini keçirdiyi İstvuddur. Bəzi ədəbi tənqidçilərə görə əsərin əsas ilham mənbəyi “pələng” ləqəbi ilə tanınan Ottolayn Moreldir. O, bağında olan heykəllər üçün potstament düzəltmək məqsədilə İstvuda gələn bənnadır. Lourens bu əsəri yazdığı müddətdə romanı “Zəriflik” adlandırmaq istəyir. O, əsərin quruluşunu, baş verən hadisələri əsas gətirərək bu adı vermək istəmişdir. Bu əsər üç variantda çap olunmuşdur”*.¹³

Əsər gənc evli qadın Konstans (Ledi Çetterley) və onun üst təbəqəyə məxsus yaraşlıq, hündürboy əri Klifford Çetterleydən bəhs edir. Klifford Çetterley müharibədə yaralanması nəticəsində bədən iflic olmuşdur. Kliffordun fiziki qüsuru, Konstansın mənəvi etinasızlığı cütlük arasında uçurum yaradır. Konstansın ərinin fiziki qüsuru ona meşəbəyi Oliver Melorsla yaxın münasibətlər qurmasına səbəb olur. Cütlük arasında olan sinfi bərabərsizlik əsərin başlıca motivini özündə əks etdirir. Bu motiv illər boyu davam edən

---

¹³ Britton, Derek. “Lady Chatterley”: The Making of the Novel. / D.Britton. – London: UnwinHyman, – 1988. – p.36

ziyalıların fəhlə sinfi üzərində olan ədalətsiz üstünlüyüdür. Roman Konstansın yalnız əqli cəhətdən yaşamağın çətin olduğunu dərk etməsini özündə əks etdirir. O, fiziki canlılığı təfəkkürlə bərabər tutur.

Lourens “Ledi Çetterleyin məşuqu” romanı vasitəsi ilə XX əsr İngiltərə cəmiyyətini, sənayeləşmə mühitini və onun insana, xüsusi ilə də, qadına təsirini çox aydın şəkildə göstərir. Onun bu əsərdə yaratdığı qadın obrazları sosial mənşəyi ilə fərqlənir. Bu qadın obrazlarının həyat tərz, düşüncələri, həyata olan baxışları, dünyagörüşləri bir-birindən çox fərqlənir. Əsərdə cərəyan edən hadisələr sanki XX əsr ingilis ailələrinin həyatından bir parçadır. Ledi Çetterley, yəni Konstans əsərin mərkəzi hissəsini təşkil edir. O, təhsil alarkən Avropada gənlik illərini keçirir. Konstans 18 yaşında olarkən sevgi münasibətlərini dərinlən qəbul etmir. Onun fikrincə bu münasibət kişi və qadın üçün əylənmək vasitəsidir. I Dünya müharibəsinin başlanması onun həyatında dönüş nöqtəsi olur və o, Britaniyaya qayıdaraq, ailə qurur. Lakin Konstansın ərinin şikəst olması onlar arasında uçurum yaradır. Lourens Konstans obrazı vasitəsi ilə I Dünya müharibəsinin bəşəriyyətə, insanların taleyinə, ailənin tamlığına necə dağıdıcı zərbə vurduğunu göstərir. Ailə başçısının müharibədə vəfatı və ya şikəst olması müharibənin bəşəriyyətə qarşı olan ən böyük silahın təcəssümüdür. Bundan başqa Konstansın keçirdiyi iztirablar, onun düşüncələrinə də təsir edir. O, gənlik dövrünün solduğunu və həyatda hər bir şeyin onun gözündə, qəlbində məhv olduğunu hiss edirdi. *“Bu obraz Lourensin bir daha “vücut” və “təfəkkür” məfhumlarının bir-biri ilə qarşılıqlı uzlaşmasını göstərir”*.¹⁴

Dissertasiyanın III fəslinin üçüncü yarım fəslə ***“D.H.Lourensin qadına olan münasibətində yenilikçi ənənələr”*** adlanır. Lourensin cinslər arası münasibətləri və qadın-kişi arasında olan fərq onun yaradıcılığının əsas təzad nöqtəsini təşkil edir. Bu təzad bir çox ədəbi tənqidçilər tərəfindən kifayət qədər təhlil olunmamışdır. Lourensin bir çox fikirlərinə nəzər salmadan öncə kişi və qadın münasibətlərinin yenidən qurulmasının müasir cəmiyyətin əsas

---

¹⁴ Carter, Frederick. D.H.Lawrence and the Body Mystical. / F.Carter. – London: Archer, – 1932. – p.19

probleminin səbəbi olmasını araşdırmaq. Bu məsələnin başlıca səbəbi aydın görünür, qadın və kişi cəmiyyətin təməlidir və onlar öz tamlığını bir-birlərinə olan münasibətdə görür. Əgər cinslər arası münasibət zəifləsə və ya dağılsa, bu cəmiyyətin ən böyük fəlakəti hesab olunur. Lourensin fikrincə bu hal baş vermişdir.

Lourens qadına münasibət ifadə edərkən o, şəxsi xarakterini nəzərdən keçirir və bəzi şübhəli məqamlar üzə çıxır. O, həyatıboyu xüsusilə, yeniyetməlik illərində qadınlarla yaxın münasibət qurmağın, onlarla ünsiyyətdə olmağın daha asan olduğunu ifadə edir. Amma Lourens qadının xarakterik xüsusiyyətlərini göstərəkən təkcə qadını deyil, həm də öz daxili təbiətini də dərinlən dərk edərək qarşılıqlı müqayisə aparır. Onun bu müqayisəni aparakən yol verdiyi xətlər, subyektiv fikirlər nəzərdən qaçmır. Lourens bir çox məqamları sadalayaraq söyləyir ki, qadın və kişi həm fiziki, həm də emosional cəhətdən köklü surətdə fərqlənirlər.

Bəzi qadın və kişi xarakterik xüsusiyyətlərinin şərti olduğunu qəbul etmək düzgün sayılmaz. Amerikan mədəniyyətinə xas üstünlük təşkil edən fikrə əsasən əsl kişi xarakterinə xas olan insan heç vaxt qadının dəstəyi olmadan tam uğur qazana bilməz. Əgər qadın və kişi xarakterləri müxtəlif mədəniyyətə sahib olan cəmiyyətlərdə eyni yaxud oxşardırsa, bu halda qadın və kişi təbiətinin fərqliliyini sübut etmək olar. Ümumiyyətlə, xarakterik xüsusiyyətin şərtliliyinin sübutu özünü cəmiyyətə xas mədəni münasibətlərdə göstərir. Təəssüf ki, “gender bərabərliyi” termini bir çox elmi dairələrdə ehkam adlandırılır. “Gender bərabərliyi” termini son yüzillikdə daha da aktual olmuşdur.

Göründüyü kimi, D.H.Lourens inanır ki, kişilərin həyatlarında ehtiyacı olduğu vacib həyatverici qüvvə qadındır. Qadın kişinin enerji və ruh mənbəyidir. D.H.Lourens kişinin qadınla münasibətini bəzən ümitsizliyə düşər olma səbəbi də adlandırır. Onun fikrincə kişi ailədən kənar yarımadə yaradıcı işlə məşğul olduqda onda həyat eşqini daha da gücləndirir. Həyatda kişinin qadınla münasibətdə olması vacibdir, lakin kişini tam xoşbəxt edəcək ünsür deyil. Kişinin həyatda onu mübarizəyə şövq edəcəyi məqsədlər olmalıdır. Lakin qadını ev və ailədən çox xoşbəxt edə biləcək heç nə yoxdur. D.H.Lourens tipik qadın və tipik kişi simalarını aşağıdakı şəkildə

xarakterizə edir. Onun fikrincə qadın karyerası barəsində düşünür, lakin ailə və uşaq böyütmək-evdarlıq vəzifəsi bunu üstələyir. *“Qadının ailədə olan ənənəvi rolu daha da nəzərə çarpır. Müasir feminist qadınlar isə kişilərin hökmranlıq etdiyi peşələrdə qadınların da çalışa biləcəyini önə sürürlər. Onlar qadının cəmiyyətdəki rolunu daha da artırmağa çalışırlar”*.¹⁵

D.H.Lourens kişini həyatı ilk kəşf edən-ixtiraçı adlandırır. Onun fikrincə, kişilər təkdir; öz ruhlarına daxili aləmlərinə güvənərək hər zaman öndədirlər. D.H.Lourensə görə qadın toranlıq vaxtı, gündüz işığının olmadığı zaman mövcuddur; axşam və gecə qadına məxsusdur. Lakin onları birləşdirən ürəklərinin daxili-dərinlik hissəsidir. Bura onların üst-zirvə nöqtəsidir. Həyatın-insana məxsus ömrün yarı hissəsi axşama və gecəyə məxsusdur. D.H.Lourens təxəyyülünə əsaslanaraq – gündüz kişiyə və gecə qadına aiddir. Bu əmək bölgüsünə bənzəyir. O, bu mövzunu mifoloji kontekstlə bağlayır; günəş kişi və ay isə qadındır.

Dissertasiya işinin **“Nəticə”** hissəsində tədqiqat zamanı əldə edilmiş elmi-nəzəri qənaətlər ümumiləşdirilmişdir. D.H.Lourens Qərb fəlsəfəsindən bəhs etdiyi bir sıra müddəaları öz müşahidələri, bir çox həyatı problemlərlə bağlı şəxsi mülahizələri ilə zənginləşdirərək orijinal bir təfəkkür sistemi ilə çıxış etmiş oldu. Onun həyat, insanın daxili aləmi, bir varlıq olaraq mahiyyəti, qadının müasir dünya və s. barədə orijinal düşüncələri yazarın fərqli ədəbi-fəlsəfi konsepsiyasını, filosof, psixoloq olaraq dünyagörüşünü geniş şəkildə əks etdirməkdədir.

Məlum olduğu kimi, alman filosofu F.Nitsşenin həyat fəlsəfəsi bədii ədəbiyyatın ideya sferasında hərəkətverici düşüncə axını yaratdı. Bütünlükdə, ideya əsasında “ədəbiqayıtma”, “fövqəlinsan”, “amirlik iradəsi” konsepsiyaları dayanan nitsşeçilik bədii ədəbiyyatın fəlsəfi əsasında aparıcı düşüncə qatlarından birinə çevrilə bildi.

D.H.Lourens modernist ədəbiyyatında öz dəsti xətti ilə tanınan yazıçıdır. Məhz onun obrazları bir çox fərqli xüsusiyyətləri ilə oxucunu özünə cəlb edir. Lourens əsərlərindəki obrazlar vasitəsilə yaşadığı dövrün qadınlarının məişət qayğıları, cəmiyyətdə tutduğu

---

¹⁵ Potter, Stephen. D.H.Lawrence: The Centre and the Circles / ed.: Stephen Potter. – Nottingham: University of Nottingham D.H.Lawrence Centre, – 1992. – p.23

yeri, onların kişilərlə olan qeyri-bərabər münasibətləri əks etdirir. Lourensin əsərlərinin hər biri təkcə ingilis ədəbiyyatında deyil, həm də dünya ədəbiyyatında çox böyük əhəmiyyət kəsb edir.

XX əsr tarixdə mühüm sahələrdə geniş dəyişikliklərlə yaddaşlara həkk olunmuşdur. Bu dəyişikliklər mədəni həyatda başladığından o, ailəyə də təsir etmişdir. XX əsrin əvvəlləri qadınlarda həm daxili, həm də xarici yöndən dəyişikliklərə şərait yaratmışdır. Bu əsərin əvvəllərinə nəzər salsaq, 1920-ci illərdə qadınların geyim dəbi, zövqləri və yaşam tərzini inqilabi dəyişikliklərə məruz qalmışlar. Qadınlar əvvəlki əsərlərdə geyindikləri uzun, yorucu görünüşlü ədəkləri qısa, yüngül, dəbli paltarlarla dəyişmişlər. Qadınlar arıq və incə bədən quruluşuna daha da üstünlük verməyə başladılar. Bu xarici dəyişikliklər əlbəttə, qadının daxili aləminə təsirsiz ötüşmədi.

Lourensin yaradıcılığının əsas hissəsini təşkil edən və ona məşhurluq gətirən əsərləri “Oğullar və sevgililər”, “Göyqurşağı”, “Sevən qadınlar” və “Xanım Çetterleyin məşuqu” romanlarıdır. Bu əsərlər vasitəsi ilə yazıçı sənaye mühitində insanların yaşama imkanlarını oxucuya təqdim edir. Bundan başqa Lourens həm də belə bir mühitdə insanlararası münasibətlərə də xüsusi yer verir. Bir çox ədəbiyyatşünaslar Lourensi realist yazıçılar sırasına aid etsələr də, onun yaratdığı obrazlar vasitəsi ilə onun dünyagörüşü daha aydın duyulur. Lourensin əsərlərində toxunduğu qadın və kişi münasibətləri onun yüksək fəlsəfi qabiliyyətindən irəli gəlir. Lourensin bədənlə ruh arasında olan təmas fikirləri, onların bir-biri ilə vəhdəti öz kökünü Lourensin dərin fəlsəfi nəzəriyyələrindən alır.

Dissertasiya işinin əsas məzmunu və müddəaları müəllifin aşağıdakı tezis və məqalələrində öz əksini tapmışdır:

1. D.H.Lourens həyatı və yaradıcılığı // – Bakı: Bakı Universiteti nəşriyyatı, Dil və ədəbiyyat. Beynəlxalq elmi nəzəri jurnal, – 2012. № 2(82), – s. 198-200
2. D.H.Lourens və modernist ədəbiyyatı // – Bakı: Bakı Universiteti nəşriyyatı, Dil və ədəbiyyat. Beynəlxalq elmi nəzəri jurnal, – 2012. № 4(88), – s. 160-163
3. D.H.Lourens və modernizm ədəbiyyatı // Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi Azərbaycan Dillər Universiteti,

Докторантларın və Gənc tədqıqatçılарın XVIII Respublika Elmi Konfransı. – Bakı: Azərbaycan, – c.I, – 20 dekabr, – 2013, – s. 224-225

4. D.H.Lourensin “Ledi Çetterleyin məşuqu” romanında qadın problemi // – Bakı: Bakı Universiteti nəşriyyatı, Dil və ədəbiyyat. Beynəlxalq elmi nəzəri jurnal, – 2014. № 3(91), – s. 178-181
5. D.H.Lourensin əsərlərində qadın obrazları // Azərbaycan Respublikası, Bakı Dövlət Universiteti, “Kitabi Dədə Qorqud”un tərcüməsi və nəşrinin 200 illiyinə həsr olunmuş Beynəlxalq elmi konfrans. – Bakı: Azərbaycan, – 29 dekabr, – 2015. – s. 438-442
6. Новаторства Д.Г.Лоуренса в женском вопросе // Вестник, Днепропетровского Университета имени Алфреда Нобеля. – Украина, – 2016. №1(11), – с.106-114
7. D.H.Lourens qadına olan münasibətdə yenilikçi əhəmələr // – Bakı: Bakı Universiteti nəşriyyatı, Dil və ədəbiyyat. Beynəlxalq elmi nəzəri jurnal, – 2017. № 2(102), – s. 267-269
8. Социально-психологические портреты женщин и мужчин в романах Лоуренса «Радуга в небе» и «Женщина в любви» // Актуальные проблемы германистики, романистики и русистики. Материалы ежегодной международной научной конференции, – Екатеринбург, Россия, – 07 феврал, – 2020, ч. 2, – с.56-61

Dissertasiyanın müdafiəsi 24 dekabr 2021 il tarixində saat 13⁰⁰ Azərbaycan Dillər Universiteti nəzdində fəaliyyət göstərən ED 2.12 Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: AZ1014, Bakı şəhəri, Rəşid Behbudov küçəsi, 134.

Dissertasiya ilə Azərbaycan Dillər Universitetinin kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Dissertasiya və avtoreferatın elektron versiyaları Azərbaycan Dillər Universitetinin rəsmi internet saytında yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat "22" noyabr 2021 -ci il tarixində zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb: 22.11.2021

Kağızın formatı: 60x84 1/16

Həcm: 47 008 işarə

Tiraj: 100